

DEN SOCIALISTISKE INTERNATIONALES KONJUNKTURER

Af Niels Finn Christiansen

Om socialismen og kommunismen som global antikapitalistisk bevægelse¹

Det er et af vor tids store historiske paradokser, at just på det tidspunkt hvor Karl Marx' forudsigelse af kapitalismens erobring af verden bliver fuldbyrdet, just da bryder den eller de bevægelser sammen, der har haft som deres mål at nedbryde kapitalismen og skabe et verdenshistorisk alternativ. Det som blev kaldt den kommunistiske verdensbevægelse, var faktisk en verdensomspændende bevægelse, vel den globalt mest dækkende *sekulære* bevægelse vi har kendt. Der var ikke mange pletter på verdenskortet hvor den på sit højeste ikke var repræsenteret af politisk højt uddannede og dybt engagerede mennesker, der tilmed var besjælet af ideen om at være et led i en verdenshistorisk mission. Alene af den grund bliver socialismens historie nødvendigvis indbygget i et globalt perspektiv. Men – for første gang i mere end 100 år er kapitalismen ikke konfronteret med et sammenhængende alternativ eller blot en formuleret kritik. Hvorfor brød denne bevægelse sammen, eller rettere: hvorfor sejrede kapitalismen og markedsøkonomien?

Det kan have flere årsager: *mutatis mutandis* kunne man jo anvende Margaret Thatchers berømte TINA-princip – *there is no alternative* – et synspunkt, der siden 1989 har vundet næsten global accept. Eller man kan med François Furet mene, at det i egen selvforståelse mest konsekvente alternativ, kommunismen i den sovjetiske (og kinesiske) version var en illusion.² Eller som E.J. Hobsbawm i hvert fald tidligere har ment, at sovjetkommunismen i sin målsætning udgjorde et fremkommeligt alternativ, men at den primært var et moderniseringsprojekt for tilbagestående lande, og at den bukkede under dels på grund af en manglende evne til at justere sin egen kurs både politisk og økonomisk og dels blev offer for en slags medlidenhedsdrab påført af den vestlige kapitalisme.³ Endelig kan man som andre betragte socialismen som en integreret del af det moderne projekt, hvorfor den også må forsvinde, når dette bliver overskredet.

Lige siden sin fødsel i kølvandet på de to

store revolutioner, den kapitalistisk-industrielle og den politisk-demokratiske, har socialismen, eller rettere socialismerne, været spændt op i en serie dilemmaer, både mht. tolkningen af kapitalismen og demokratiet og mht. formuleringen af alternativer. På linje med liberalismen var socialismen et barn af det 18. århundredes fremskridtsoptimisme. Udvikling var fremskridt, og med få undtagelser blandt de såkaldt utopiske socialister blev kapitalismen og industrialiseringen betragtet som et uomgængeligt historisk fremskridt, hvis globalt ekspansive tendens var både god og nødvendig. Men det var samtidig et fremskridt, der i sig bar så mange selvdestruktive tendenser at kapitalismen enten ville bryde sammen eller måtte modificeres så radikalt, at den ikke længere var kapitalisme.

Et andet dilemma, som har trukket spor gennem hele socialismens historie, er spændingsforholdet mellem det nationale og det internationale. Socialismen voksede op samtidig med etableringen og konsolideringen af nationalstaten som ramme om de væsentligste økonomiske, sociale og politiske beslutningsprocesser. Heroverfor stod den indsigt, som næsten alle socialister delte, at kapitalismen i sit væsen og lange perspektiv ikke kender grænser og ikke respekterer det nationale statslige rum som sit operationsfelt. Følgelig burde socialismen heller ikke gøre det.

Endelig det tredje dilemma: struktur-aktør problemet eller spørgsmålet om determinisme, nødvendighedstænkning over for ideen om det historisk subjekt, mennesket/arbejderklassen som den aktør der skal transformere verden. Er der i kapitalismen indbygget logikker, som fører den til at erobre hele verden, men som samtidig tildeler arbejderklassen den historiske mission at overvinde denne globale kapitalisme?

Jeg skal forsøge at følge disse dilemmaer gennem socialismens forskellige historiske epoker, med hovedvægt på samspillet mellem teorierne og de faktiske bevægelseres ageren.

Den store gruppe af tænkere og systembyggere mellem de franske revolutioner i 1789 og

1848, som vi kalder de utopiske socialister, havde uanset deres store indbyrdes forskelle ét lighedstræk. De forstod deres virke i forlængelse af 1700-tallets kosmopolitisme og den franske revolutions rettighedstænkning. Uanset om de formulerede deres fremtidsvisioner på mikroniveau eller som globale megaprojekter, så var deres utopier universalistiske i den forstand at de byggede på en forestilling om universelt gyldige rettigheder og værdier. Tankemæssigt var de endnu ikke snøret ind i den nationalstatslige ramme, og de argumenterede for så vidt ikke for internationalisme, for det forudsætter det nationale som dominerende princip, og det var før 1848 endnu i sin vorden. De forholdt sig til menneskeheden som en universel enhed. Deres socialismer var etisk begrundede, funderet i værdier der rakte udover den enkelte stats rammer og i princip havde samme status som religiøse/kristne værdier. Deres sprogdragt og begrebsdannelse rummede da også for manges vedkommende klare religiøse islæt. Deres forståelse af universalisme var tydelig farvet af kristendommens universelle aspirationer.

Skønt de kun havde erfaret den liberalistiske kapitalismes tidlige udfoldelse, slog de ned på den efter deres opfattelse nedværdigende konkurrence mellem individer, virksomheder og stater som det fundamentale onde. Over for den liberalistiske konkurrence som samfundets dynamiske princip stillede utopisterne den sociale harmoni, både mellem individer og mellem stater. Ikke for ingen ting kaldte de nogle af deres sociale laboratorieforsøg i den nye verden, Amerika, for "Harmonier". Den fredelige, lystbetonede udveksling af varer og tjenester mellem mennesker ville forplante sig til de større politiske rum og til relationerne mellem staterne.

Utopisterne havde adskillige blinde pletter i deres tankegang. Bl.a. lykkedes det dem ikke at gennemtænke magtens problem. Men med deres betoning af universelt gyldige rettigheder og værdier har de i dag, bagom 150 års socialistiske successer og fiaskoer, opnået en fornyet aktualitet. Deres insisteren på "det gode liv", på det fredelige, næsten kaldsbetone-

de samvirke mellem mennesker på tværs af sociale og politiske skel peger klart frem mod de værdier, der i de seneste 30-40 år har båret græsrodsaktiviteterne i de nye sociale bevægelser ud over kloden. Adskillige af dem opnåede en rehabilitering i forbindelse med hele 1968-bevægelsen, ligesom de nymodens kommunitaristiske ideologer henter elementer fra utopisterne.

Hvis utopisterne med deres universalitet peger frem mod én side af en nutidig dagsorden, så repræsenterede Marx' teoridannelse nogle brud der tilsammen placerer ham centralt i en globaliseringsdiskussion. Det gælder navnlig hans opfattelse af den historiske udvikling hvor han opererer med en slags dobbeltsidet dynamik, med to afgørende historiske subjekter. På den ene side rummer kapitalismen i sig en dynamik og et ekspansionspotentiale, der i tid og rum for så vidt er uendelig, omend Marx næppe havde fantasi til at forestille sig hvor meget han ville få ret og ejheller til at forudse i hvilken udstrækning kapitalismen og markedet ville gennemtrænge alle samfundsmæssige relationer.

Og for det andet henlægger han den transformative kapacitet til den arbejderklasse og -bevægelse, der er resultatet af den kapitalistiske udvikling. Dvs. den menneskelige samfundsmæssige praksis er uomgængelig, og arbejderne kan ikke forlade sig på kapitalismeudviklingens indre modsigelser hvis de vil sikre dens sammenbrud og etableringen af et nyt samfund. Arbejderklassen blev den "universelle" klasse der skulle befri ikke alene sig selv, men hele menneskeheden.

Marx' teorier udviste en række tvetydigheder og efterlod mange spørgsmål, hvis afklaring var essentiel for at bestemme arten af den praksis som de socialistiske bevægelser skulle engagere sig i.

I vor sammenhæng er navnlig to spørgsmål af betydning: For det første: Er kapitalismens globale eller i hvert fald vidtstrakte udbredelse en forudsætning for en transformation til et nyt samfund? Kunne man med Stalins udtryk forestille sig "socialisme i ét land", eller er den nødvendigvis et større globalt anliggende?

I hele den internationale arbejderbevægelse før første verdenskrig var der enighed om at socialismens gennemførelse måtte blive et internationalt anliggende. Den opfattelse blev brudt med internationalismens første kollaps ved udbruddet af første verdenskrig, og Stalins sejr i det spørgsmål i den senere Sovjet-Union blev jo fatal for den kommunistiske verdensbevægelse, som jeg skal vende tilbage til nedenfor.

Det andet hovedproblem er dilemmaet eller samspillet mellem det nationale og det internationale. Her kan vi igennem store dele af socialismens historie iagttage en dobbeltstrategi: på den ene side nødvendiggør kapitalismens internationaliserende tendens et samvirke på tværs af grænserne, både i den aktuelle praksis og for at sikre det ultimative mål, socialismen. På den anden side skabtes arbejderbevægelsen som nævnt på et tidspunkt hvor nationalstaterne etableres som primære rammer om politisk-social praksis. Derfor var det i den givne situation uomgængeligt at arbejderklassen først erobrede positionen som "den nationale klasse", som Marx udtrykte det. Konkret tilsagde erfaringerne fra 1. Internationales turbulente tilværelse fra 1864 til 1872 at arbejderne organiserede sig i nationale bevægelser, at de først og fremmest sluttede sig sammen i nationale partier. Og sådan blev det.

I sidste tredjedel af det 19. århundrede opbyggedes i alle de moderne stater, og i en del ikke moderne, nationale arbejderbevægelser der orienterede sig mod indflydelse på den nationale politik og mod at erobre den politiske magt inden for denne ramme.

Men samtidig blev internationalismen betragtet som en *conditio sine qua non* for virkeliggørelsen af det videregående socialistiske mål. Der udvikledes således inden for rammerne af den 2. Internationale der blev oprettet i 1889 – i 100-året for den franske revolution – en forestilling om komplementaritet mellem det nationale og det internationale. De to sider forudsatte hinanden, og ingen af de to elementer kunne borttænkes i en strategi for socialisme.

Karl Kautsky var en af de førende skikkelser i 2. Internationale, hvor han bl.a. markerede sig som fortaler for, at socialismen kunne gennemføres via det parlamentariske system. Det danske socialdemokrati med Gustav og Nina Bang som markante skikkelser støttede Kautskys opfattelse af parlamentarismen som "våben i Arbejdernes Klassekamp".

Nina Bang med datteren Merete Bang ved sin side hilser på Karl Kautsky og frue i sommeren 1919. (ABA)

Men hele 2. Internationales historie er udtryk for det nationales *de facto* primat over det internationale. De nationale partier reserverede sig deres fulde autonomi. Internationalen opbyggede i modsætning til 1. Internationale – og senere den 3. (*KOMINTERN*) – ikke et centralt organ med autoritet til at udstikke strategiske eller taktiske handlingsanvisninger for de enkelte medlemspartier. Internationalen eksisterede så at sige kun på kongresserne og her formåede man ikke i noget afgørende spørgsmål at formulere en tværnational handlingsanvisning.

2. Internationale repræsenterede ikke desto mindre den første sekulære, globalt dækkende organisation vi har kendt i historien. Den havde medlemspartier i alle verdensdele, og der udvikledes ikke alene en høj grad af international samfølelse blandt medlemmerne, givetvis også langt ud i de meniges rækker. Der skabtes også et for datiden højt internationalt informationsniveau om tilstande og begivenheder overalt i verden, formidlet af den efterhånden vidt udbredte socialistiske presse.

Hvis vi i denne sammenhæng lader de voldsomme diskussioner om socialistisk strategi og taktik hvile – striden mellem revolutionære og revisionister – så kan man pege på to problemer, der afgørende svækkede mulighederne for at praktisere en reel internationalisme.

Det første er den drejning, som nationalismen undergik i sidste tredjedel af det 19. århundrede. Fra at have været en art “befrielsesbevægelse” tæt knyttet til etableringen af (liberaldemokratiske) nationalstater blev nationalismen i stigende grad annekteret af det politiske Højre og omformet til en ideologisk støtte for aggressive nationalstatslige mål, både i forhold til andre stater og i forhold til oppositionelle klasser og partier inden for de enkelte stater. I stort set alle stater ser vi en massiv indsats for at “nationalisere” masserne, for at gøre nationen til det primære mål for borgernes loyalitet. Som vi ved med betragtelig succes.

Det andet problem i denne epoke var bølgen af kolonialisme og imperialism fra alle de betydelige magters side. I en kamp for glo-

balt hegemoni stræbte de efter territorier, markeder, politiske og militære støttepunkter i store dele af det vi i dag kalder den tredje verden. Og det hele var jo i al væsentligt identisk med en inddragelse af stadig større regioner i det kapitalistiske markedssystem og ikke mindst i et tværnationalt, tendentielt globalt kommunikationssystem. Den imperialistiske ekspansion var imidlertid ikke identisk med en forskydning i politisk-økonomisk tyngdepunkt til de nye regioner. De koloniale stormagter forblev magtens centre.

Det der blev socialisternes dilemma i denne sammenhæng, var hvorledes de skulle forholde sig til denne ekspansion i kapitalistisk regi. Var den udtryk for kapitalismens “højeste stadium” som Lenin formulerede det og en logisk konsekvens af det politisk-økonomiske systems iboende ekspansionsbehov og kraft? Eller var den, som revisionisterne mente, positivt udslag af den vestlige verdens civilisations mission over for de ikke udviklede regioner i verden, et ønskværdigt forsøg på at tilføre dem de værdier og institutioner der bar vor civilisation? Eller repræsenterede den en uønsket styrkelse af både kapitalismen og de enkelte statsmagter, som ville vanskeliggøre en socialistisk magtøbring?

Positivt betragtet kan man kalde disse og andre modsætninger for socialistisk pluralisme, og en sådan herskede af nød og betryk i 2. Internationale. Negativt anskuet forhindrede divergenserne udformningen af en alternativ “udenrigspolitik” baseret på fred og forsonlighed over grænserne i kraft af arbejdernes fællesskab, og reelt førte modsætningerne til den handlingslammelse som socialisterne demonstrerede ved udbruddet af første verdenskrig.

Uanset hvilken vurdering man anlagde eller anlægger, var socialisterne vidne til at den imperialistiske ekspansion blev ledsaget af en ekstra drejning af nationalismen i chauvinistisk retning som støtteideologi for den imperialistiske politik, og som vidnesbyrd om at kapitalismens ekspansion ikke nødvendigvis fører til en internationalisering af mentaliteterne. Det kan vi jo med nogen ubehag erkende i dag, og dengang omkring århundredskif-

tet blev det i hvert fald i stormagterne nærmest hasard at erklære sig som internationalister eller blot anti-nationalister. Man kan blot tænke på Kejser Wilhelms karakteristik af socialdemokraterne som "fædrelandsløse sven-de".

Som "overrideologi" – læbebekendelse vil nogen mene – fungerede internationalismen imidlertid også som en realitet, fordi den var intimt knyttet sammen med fremskridtsoptimismen som alle delte indtil første verdenskrig. Når de danske socialdemokrater åbnede det 20. århundrede med frejdigt at erklære det for "Socialdemokratiets Aarhundrede", tænkte de ikke bare på det lille land nord for Kongeåen. For dem var der en identitet mellem det nationale socialdemokrati og socialdemokratiet forstået som en verdensbevægelse der havde forpagtet fremtiden.

Så meget desto større var desillusionen i 1914.

Den socialdemokratiske sammenkobling af internationalisme og fremskridtsoptimisme druknede i første verdenskrigs skyttegrave. Samtidig udløste krigen den fatale og fundamentale splittelse af den internationale arbejderbevægelse, som har været med til at strukturere det 20. århundredes historie. Den socialistiske fællesforestilling om verdens mulige forandring forvitrede, og den lidt diffuse internationale socialistiske enhedskultur som var skabt i 2. Internationale, diffunderede ud i to uforsonlige lejre.

De socialdemokratiske partier tog konsekvensen af internationalismens sammenbrud og orienterede sig fra verdenskrigen og gennem mellemkrigstiden efterhånden udelukkende mod det nationale rum som ramme for deres politikudfoldelse. De vandt magtpositioner med en politik der var en blanding af krisemanagement og socialreformatorisk indsats. Antikapitalismen, for slet ikke at tale om videregående internationalistiske socialistiske visioner, blev lagt *ad actam* på trods af at verdenskrisen bekræftede alle de værste forestillinger om systemets indre modsigelser også på globalt plan. Socialdemokratismen blev i mellemkrigstiden indkapslet til et nordvesteu-

ropæisk anliggende med ganske få aflæggere ude omkring i den store verden.

Den kommunistiske verdensbevægelse

Modsat forholdt det sig med den kommunistiske bevægelse. I løbet af 30 år efter den bolsjevikiske revolution i 1917 etablerede den sig som en globalt dækkende politisk modkultur til både det borgerligt kapitalistiske og det socialdemokratiske univers. Vi skal nok til den katolske kirke for at finde en bevægelse med tilsvarende udbredelse og sammenhængskraft. Det var ikke kun mundsvejr når kommunister frem til begyndelsen af 1980'erne omtalte deres parti som en del af en verdensbevægelse. I stort set hvert eneste land, i hver eneste afkrog på kloden kunne man være sikker på at møde en kommunist, eller hvis de var udryddet, så fandt man kommunister i eksil fra de pågældende lande med det ene mål for øje at vende tilbage til deres moderland for at gribe ind i dets politik. Forestillingen om den verdenshistoriske mission blev dybt internaliseret i hver eneste kommunist.

Kommunismen var en kultur og en international, universel kultur. På boghylderne hos kommunister verden over fandtes de samme bøger og pjecer, de socialistiske klassikere fra Marx til Stalin og fremfor alt biblen, SUKP's historie, der introducerede alle kommunistiske aspiranter til en fælles opfattelse af historien og verden som kommunisterne tolkede den. Det var en kultur bygget på fælles koder verden over; ord og begreber i den politiske terminologi havde en ganske umisforståelig, distinkt konnotation i en kommunistes mund. Informationsniveauet blandt den kommunistiske verdensbevægelses medlemmer var uovertruffent højt; de besad en politisk dannelse, en hengivenhed for sagen, for partiet, for Sovjet-Unionen, dens kommunistiske parti og dets generalsekretær, som den uantastelige politiske og moralske autoritet.⁴

Den kommunistiske verdensbevægelse havde fra begyndelse to afgørende problemer indbygget. For det første var det en hierar-

2. og 3. Kominterns ændringer af strategi og taktik i 30'erne skabte troværdighedsproblemer for de nationale kommunistpartier. Enhedsfrontstrategien fra 1929, hvor socialdemokraterne blev udråbt som socialfascister, gjorde det vanskeligt at overbevise arbejderne om hensigterne, da Kominterns 7.verdenskongres i 1935 lancerede fælles Folkefront mellem kommunister, socialdemokrater og progressive borgerlige imod fascisterne. Da Stalin og Hitler i 1939 indgik ikke-angrebspagten fik også danske kommunister problemer med at underordne sig SUKPs paroler.

Bagsideillustration fra Poul Henningsens: *Hvad med kulturen, 193?.* Ifølge Hans Scherfig vlar det ham, der havde tegnet illustrationen.

DKP. Stormøde i Århusshallen maj 1938.
(ABAs billedarkiv)

kisk, autoritær bevægelse. Et partis tilslutning til *KOMINTERN* fordrede ubetinget accept af de strategiske og taktiske retningslinjer der udgik fra centret i Moskva, fra EKKI og hvad der senere eksisterede af centrale autoriteter. Uanset hvor en kommunist befandt sig i verden, måtte vedkommende tilegne sig og handle efter de centralt formulerede analyser og anvisninger. For en kommunist i Frankrig, i Chile eller i Indien gjaldt i princippet de samme analyser af den internationale kapitalisme og de politiske magtforhold. Skift i analyser og taktiske anvisninger kunne så at sige over nat nå ud til alle kommunister verden over. Det tilførte selvsagt den kommunistiske bevægelse en betydelig homogenitet og handlekraft som den ofte demonstrerede i tilspidsede situation og konfrontationer. Men den indebar tillige en fatal mangel på sensitivitet over for lokale og nationale særtræk, hvilket på langt sigt begrænsede dens tiltrækningskraft og mulighed for at fungere som alternativ til den altid smidige kapitalisme og markedsøkonomi.

Det andet hovedproblem for den kommunistiske bevægelse var spændingsforholdet mellem at være en reelt verdensdækkende bevægelse og samtidig spændt op på Sovjet-Unionen som (eneste) udviklingsmodel. Som moderniseringsmodel for et underudviklet land kunne det en overgang og for en overfladisk betragtning se ud som om Sovjet-Unionen var en succes med bud til store dele af den ikke moderne verden. Det der kan undre, er dels at kommunismen fik så stor tiltrækningskraft i relativt moderne samfund som Tyskland, Frankrig og Italien. Det kan selvfølgelig for de to sidstes vedkommende delvis forklares med den specielle erfaring med fascisme og frihedskamp, forhold der jo også for en kort stund gav kommunisterne massiv tilslutning i mange andre europæiske lande umiddelbart efter 2. verdenskrig.

Men dels er det egentlig paradoksalt at den kommunistiske verdensbevægelse fik så udbredt tilslutning i ikke-moderniserede bondesamfund ud over den ganske verden. Paradoksalt, fordi moderniseringen af agrarsamfundet

var den store fiasko frem for nogen i Sovjet-Unionen. Gennemført med brutalitet, uhyre menneskelige omkostninger og uden varig effekt for den økonomiske vækst burde den stalinistiske agrarpolitik vel have ført til reservationer blandt kommunister i andre egne af verden. Det er da også tydeligt at i de tredje verdens lande hvor kommunisterne alene eller som alliancepartnere erobrede magten, undlod de for størstedelens vedkommende umiddelbart at kopiere den sovjetiske agrarpolitik, men som ideal fungerede den for de fleste, navnlig i ambitionen om at styre eller eliminere markedskræfterne.

Vi kan heller ikke se bort fra lokale kommunisters input af revolutionær lidenskab i de nationale befrielsesbevægelser. Dertil kom så også Sovjet-Unionens ofte generøse økonomisk-militære støtte til nationale befrielsesbevægelser eller oprørsbevægelser mod gamle regimer de steder, hvor Sovjet-Unionen fandt det opportunt i den globale magtkamp mellem Øst og Vest.

Det peger på yderligere et forhold der næsten fra begyndelsen var med til at svække kommunismen som alternativ i hvert fald i den udviklede verden, nemlig de kommunistiske partiers rolle som instrumenter for sovjetisk udenrigspolitik, som globale agenter for fremme af Sovjet-Unionens magtpolitiske interesser. Det blev selvsagt tydeligst under den kolde krig, men var for så vidt indbygget helt fra den kommunistiske internationale grundlæggelse i 20'erne. Denne rolle tilførte hele tiden de lokale kommunistpartiers politik en tvetydighed der i hvert fald ikke fremmede deres tiltrækningskraft på de store masser, uanset hvor hengivne klassekæmpere de enkelte kommunister kunne være i deres lokale miljø.

Socialdemokratierne og den globale kapitalisme

Vender vi nu tilbage til den internationale socialdemokratiske bevægelse, så må man sige, at dens rolle som sammenhængende alternativ til kapitalismen blev udspillet med 2. Internationales sammenbrud under første verdenskrig

og de socialdemokratiske partiers koncentration om krisemanagement og socialreformatorisk virksomhed i mellemkrigstiden. Den genoplivede socialistiske Internationale evnede ikke at koordinere en samlet socialdemokratisk indsats, og den fik aldrig en gennemslagskraft der blot tilnærmelsesvis kunne måle sig med den kommunistiske. Efter likvideringen af det tyske socialdemokrati i 1933 levede den en skyggetilværelse.

Årtierne efter anden verdenskrig burde egentlig have frembudt ret gunstige muligheder for den socialdemokratiske Internationale. Den nordvesteuropæiske vækst- og velfærdsmodel med dens kombination af modernisering, social tryghed og politisk demokrati, dens relative ubundethed af de globale magtpolitiske interessecentre – uanset de fleste stater tilknytning til NATO – udviste da også en betydelig tiltrækningskraft på de koloniale frihedsbevægelser og de nyligt selvstændiggjorte stater i den såkaldte tredje verden. Men der var mange forhold der blokerede for en "socialdemokratisk" udvikling i disse stater. For det første fraværet af en demokratisk tradition; for det andet ringe økonomiske og uddannelsesmæssige udgangsbetingelser, meget store variationer i naturressourcer; men måske allervigtigst var den socialdemokratiske udviklingsmodel for sensitiv over for de lokale førmoderne traditioner. Lidt groft kan man måske sige, at f. eks. de nordiske forsøg på at skabe udvikling og modernisering manglede den brutalitet som var kendetegnende for den kommunistiske model i forhold til opgør med traditioner, med indgreb i den økonomisk-social struktur og med dens ufølsomhed over for krav om politisk demokrati og menneskerettigheder.

I de to til tre første årtier efter anden verdenskrig kunne det godt se ud som om de kommunistiske eller socialdemokratiske udviklingsmodeller fremstod som de mest attraktive på verdensplan. Ganske vist var USA og efterhånden Japan ekstremt dynamiske, men som forbilleder fungerede de endnu kun i særdeles begrænset omfang.

Ser vi bort fra de mange dramatiske svingninger i den kinesiske kommunisme, som jeg gør i hele denne fremstilling, så kunne det i 50'erne og 60'erne se ud til at den sovjetiske og de østeuropæiske økonomier var i permanent vækst, et forhold vi i lyset af det senere sammenbrud er tilbøjelige til at glemme. Men det åbenbare fravær af demokrati og menneskerettigheder var og blev regimernes akilleshæl. Det søgte til gengæld en række af de vestlige kommunistpartier at korrigere for med udviklingen af den såkaldte eurokommunisme, som tillige skulle bane vejen for en integration i de nationale politiske processer og en tilnærmelse til de nordeuropæiske socialdemokratier.

Disse partier præsiderede på deres side over en højkonjunktur og en dynamisk vækst- og velfærds politik der syntes at bekræfte forestillingen om nationalstaten som ramme for beslutninger og ressourcefordeling. Her herskede en fornyet fremskridtsoptimisme baseret på et fornuftsægteskab mellem socialdemokratisk velfærdsstrategi og en regenereret kapitalisme, en politik der fungerede i et balanceforhold med og mod markedet. *Med* i produktion og forbrug; *mod* i den mangesidede velfærdspraksis.

Men bag den hele fremgang opererede nogle kræfter, som i løbet af mindre end to årtier satte begge modeller skakmat. Jeg kan langt fra give tilfredsstillende forklaringer på kommunismens sammenbrud eller socialdemokratismens alvorlige problemer. For begges vedkommende tror jeg dog at kunne finde nogle af årsagerne i selve højkonjunktur- og vækst-økonomierne. Når Sovjet-Unionen og Østeuropa løb ind i det der i den senere eufemistiske terminologi hed "stagnationens epoke" eller bare "Breshnev-tiden", er det i vore dage ikke særlig originalt at pege på den umulige sameksistens mellem økonomisk dynamik og planøkonomi. Fraværet af et marked til at bestemme ressourcestrømme og -fordeling satte en bom for de kommunistiske økonomiers evne til at indoptage alle de fornyelser i produktion, kommunikation, ledelse og distribution som på samme tid fuldstændig

transformerede de kapitalistiske økonomier. Gorbachevs reformforsøg i midten af 80'erne kan tolkes som en erkendelse heraf, et desperat og for sent forsøg på at reparere på misøren og et forsøg med aldeles utilsigtede konsekvenser.

Kommunismens stilling på globalt plan blev yderligere svækket, da det viste sig at der eksisterede en ikke-kommunistisk vej til modernisering af u-landesøkonomier. NIC-landenes eksplosive fremgang i Syd- og Østasien fremstod på forbløffende kort tid som farbare kapitalistiske moderniseringsprojekter. Ganske vist udviste de mange af de historisk kendte sociale følger af en hastigt voksende kapitalistisk industrialisering og markedsøkonomi, og ganske vist var/er de langt fra idealdemokratier eller velfærdsstater. Men de fremtræder, godt hjulpet af ideologien i de store internationale finansielle institutioner, som *vejen* til fremskridt og velfærd, også for de fleste tilbageværende u-lande.

Vækst- og velfærdsøkonomiens betydning for de socialdemokratiske bevægelser var af en anden art og jo (endnu ikke) helt så fatal at den har ført til et sammenbrud.

I vor del af verden blev det det som Hobsbawm kalder "den sociale revolution" der udfordrede socialdemokratierne og deres strategi for velfærdens videreførelse. Den oprindelige velfærdsstrategi var tænkt ind i et relativt stabilt klassemønster hvor moderniserede landbrugs- og industrisektorer skulle være de bærende søjler. Den totale omkalfatring af den sociale struktur, som alle lande har oplevet siden 1950'erne, var efter min mening en klart utilsigtet effekt af vækst- og velfærdspolitikken. Der er ingen grund til at repetere denne proces her. Men det er på sin plads at pege på at den socialdemokratiske arbejderbevægelses klassiske sociale basis har været udsat for kraftig erosion. Vi har oplevet social udstødning og marginalisering i et omfang som vi skal helt til forrige århundrede for at finde paralleller til. Og navnlig har de ideologiske/mentale effekter været dramatiske. Vi har gennem de sidste 25 år været vidne til en næsten total likvidering af det traditionelle socialde-

mokratiske værdisystem, baseret på national og international solidaritet som kernebegreb.

Som et ikke mindre problem har den økonomiske og politiske internationalisering røkket ved den nationale velfærdsstat. Den udgjorde, som jeg har været inde på, gennem årtier et afgørende identifikationsfelt for arbejderne og arbejderbevægelsen. Jeg hører ikke til dem der i tide og utide udråber nationalstatens død. Men alene udfordringen fra internationaliseringen og medlemskabet af en regional politisk-økonomisk stormagt som den europæiske union har ført til en nationalistisk og xenophobisk fundamentalisme af et skræmmende omfang, samtidig med at vort kulturelle forbrug i stigende grad erobres af de globale markeds kræfter. Jeg frygter at vi i de kommende år(tier) vil opleve et øget spændingsforhold mellem globaliseringstendenser og mentale trægheder, ikke mindst i resterne af de bevægelser der på mange måder har kunnet kalde det 20. århundrede for deres.

Det kan se ud som om de socialdemokratiske og andre socialistiske bevægelser står i et valg mellem enten en transformation à la den Tony Blair'ske "modernisering" til et *new labour* med tynde eller ingen tråde til den socialistiske tradition eller en fastholdelse af klas-siske socialistiske dyder og værdier som stadig færre vil vide af – det er ikke noget løfterigt dilemma.

Slutvignet

Jeg har holdt dette essay helt rensat for Marx- eller Engels-citater. Men her er alligevel et til trøst eller advarsel:

"Den kinesiske konkurrence vil imidlertid både her og i Jeres land hurtigt sætte sagen på spidsen, for så vidt den antager masseomfang, og sådan bliver kapitalismens erobring af Kina samtidig stødet til, at selvsamme kapitalisme styrtes i Europa og Amerika."

(Fr. Engels til F.A. Sorge 10.11. 1894; citeret fra Karl Marx – Friedrich Engels: Verdensmarkedet. Redigeret af Kjeld Schmidt og Morten Thing, bind 3, 1988, s. 372).

Noter

1. Artiklen bygger på et foredrag holdt i oktober 1997 ved et symposium i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning om globalhistorie.

2. François Furet: *Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*. Paris 1995.

3. Eric J. Hobsbawm: *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914-1991*. London 1994. Dansk oversættelse: *Ekstremernes Århundrede. Verdens historie 1914-1994*. Samlerens Forlag. København 1997.

En sproglig note: Jeg bruger den konventionelle betegnelse "kommunisme" og "kommunistisk parti/bevægelse" selv om ingen af delene havde meget til fælles med begrebets oprindelige betydning.

4. For den kommunistiske kultur se Raphael Samuel: *The Lost World of British Communism*. *New Left Review* 154, s. 3-53 og 156, s. 61-113 samt Morten Thing: *Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-60*. 1-2. København 1993.

Abstract

Christiansen, Niels Finn: The ups and downs of the Socialist Internationals, *Arbejderhistorie* 4/1998, p. 50-60.

Does internationalization and globalization create a new situation and perhaps a new point of departure for the socialist movement? In this essay it is the thesis that the socialist labour movement from its beginnings in the early 19th century intended to become a universal movement. Not only were the socialist values supposed to hold universal validity, but the socialist internationals, especially the Second International, were actually the world's first secular movements with a global perspective, and the Third International virtually covered the whole globe.

The paradox discussed in this essay is why these movements collapsed almost exactly at the moment when Marx' prediction of capitalism's global expansionist potential was fulfilled.

Niels Finn Christiansen. Mag. art. i historie, lektor ved Center for arbejderkulturstudier, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S. Tlf.: 3532 8345